

معیارهای دانشگاه اسلامی از دیدگاه استادان دروس معارف اسلامی

سیف‌اله فضل‌الهی قمشی*

سوده اسلامی فر**

چکیده

هدف تحقیق حاضر، شناسایی معیارهای دانشگاه اسلامی از دیدگاه استادان دروس معارف اسلامی است. روش تحقیق، توصیفی - پیمایشی است و جامعه آماری، استادان دروس معارف اسلامی دارای مجوز تدریس از معاونت امور اساتید نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قم در نیم‌سال اول سال تحصیلی ۹۰-۸۹ بودند که کل آنان (۴۰ نفر) به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته حاوی ۱۸ معیار در مقیاس آرایش رتبه‌ای و با پایایی ۸۷ درصد است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات، علاوه بر روش‌های آمار توصیفی، از آمار استنباطی در حد آزمون Z برای مقایسه یک میانگین با یک عدد ثابت استفاده شد. نتایج تحقیق نشان داد: ۱. تعداد ۱۷ معیار، نمره Z بیشتر از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{\alpha}{2} = 0/01$ کسب کرده و مورد تأیید قرار گرفت. ۲. میانگین همه معیارها از حد متوسط مورد انتظار بزرگ‌تر بود. ۳. از دیدگاه استادان معارف اسلامی، رعایت حجاب اسلامی در محیط دانشگاه، نهادینه شدن ارزش‌های اسلامی در بین دانشجویان و استادان، برخورداری از استادان متعهد و متخصص و آشنا به مبانی دینی، داشتن مدیران متعهد و ملتزم به مبانی دینی، متون درسی مبتنی بر معارف اسلامی، وجود قوانین مبتنی بر فرهنگ اسلامی، به ترتیب از مهم‌ترین و اولویت‌دارترین معیارهای دانشگاه اسلامی است.

کلیدواژه‌ها: معیارها، دانشگاه اسلامی، استادان دروس معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی.

مقدمه

است و یقیناً نهادهای اجتماعی، به ویژه دانشگاه‌ها، رسالتی جز توسعه فرهنگی به عنوان مهم‌ترین رکن توسعه همه‌جانبه برای داشتن انسان‌های سالم از نظر جسمانی و روانی و کاربرد و ماهر برای ارتقای شیوه زندگی ندارند. از این‌رو، شکی نیست که ترویج هرچه بیشتر آموزه‌های دینی و فراگیر کردن امور فرهنگی و گسترش دامنه شمول آن و جذب و تأثیرگذاری هرچه بیشتر بر مخاطبان از مهم‌ترین

دغدغه‌های مجموعه‌ها و دست‌اندرکاران و فعالان حوزه‌های فرهنگ و اندیشه بخصوص مراکز علمی و دانشگاهی است و یقیناً یکی از عوامل آسیب‌زا در حوزه شخصیت اخلاقی و ایمان مذهبی جوانان، بخصوص قشر اندیشمند و فرهیخته دانشجوی، روش‌های ناکارآمد و ارائه نادرست برنامه‌های فرهنگی در دانشگاه‌ها در راستای تحکیم ارزش‌ها و باورهای فرهنگی متأثر از فلسفه اجتماعی است؛ امری که تحت عنوان «انقلاب فرهنگی» از همان اول شکل‌گیری نظام اسلامی در سال ۱۳۵۷ پایه‌گذاری شده و با هدف اسلامی کردن دانشگاه‌ها برای تحقق دغدغه‌های فوق تلاش می‌کند تا از یک طرف، دانشگاه‌ها را مستقل و بومی نموده، و عزت و اقتدار دانشمندان را حفظ نماید و از سوی دیگر، تأثیرگذاری آن بر فرهنگ و روش‌های زندگی را بر مبنای فرهنگ واقعی و اصیل اسلامی و ایرانی از طریق ابزارهایی که در اختیار دارد (دانش و الگوهای رفتاری مدیران، استادان، کارکنان و مخاطبان) درون‌زا نماید تا در فرایند اجتماعی شدن، در خدمت تربیت انسان‌های سالم، ماهر، متخصص، توانمند و بومی شده باشند و برای توسعه پایدار و همه‌جانبه جامعه تلاش نمایند. تحقیق حاضر درصدد است معیارهای مناسب و عملی برای تحقق

امروزه کارکرد اصلی دانشگاه‌ها، آموزش، پژوهش، تربیت نیروی انسانی متخصص و ماهر و توسعه فرهنگی جامعه است، ولی رویکرد اصلی آنها در ایران آموزش بوده و توفیق چندانی در تولید دانش و توسعه فرهنگ عمومی نداشته‌اند.^(۱) دانشگاه‌ها با برخورداری از محیطی مستقل، آزادگی علمی و ثبات شغلی، سعی در تولید دانش، فرهنگ‌سازی و ارائه خدمات دارند.^(۲) هدف اصلی آنها، توسعه اطلاعات (شخصیت‌سازی)، توسعه مهارت‌ها (ایجاد ارزش افزوده)، توسعه شخصیت (دگرگونی) و خلّاقیت و تفکر (شکوفایی استعداد) بوده و ابزار اصلی برای تأثیرگذاری بر فرهنگ و شخصیت افراد هستند و به عنوان یک دستگاه نرم و فرمان‌ناپذیر اجتماعی، مدیریت پیچیده و سختی دارند. نحوه تعامل و ارتباط آنها متفاوت از دستگاه‌های تولیدی و صنعتی است و در آنها انسان‌ها گنج‌های پنهان و قیمتی محسوب می‌شوند که کار اصلی، کشف این ارزش‌ها و توسعه آنهاست.

ایجاد دانشگاه‌ها در جامعه ما ناشی از عوامل برون‌زا بوده و متأسفانه بین نهاد علم و آموزش عالی و ارزش‌ها و هنجارهای حاکم بر آن و سایر نهادهای اجتماعی (دینی، اقتصادی، سیاسی و...) پیوند متعادلی ایجاد نشده است و این باور بسیاری از صاحب‌نظران و مدعیان ارزش‌های عام، شکل نگرفته است که نظام آموزش عالی برای تحقق کارکردهای علمی‌اش باید نظام ارزشی و هنجارهای خاص خود را داشته باشد. از کارکردهای دانشگاه‌ها علاوه بر تولید دانش، فرهنگ‌سازی و ارائه خدمات، توسعه فرهنگ عمومی جامعه است.^(۳) فرهنگ نیز بیانگر روش زندگی افراد یک جامعه است که براساس یک فلسفه مسلط اجتماعی و از طریق تعامل بین انسان‌ها شکل گرفته، توسعه یافته و به نسل‌های بعدی منتقل شده

است. در این تحقیق، دغدغه اصلی، دسترسی به معیارهای عملی و اولویت بندی شده برای تحقق دانشگاه اسلامی با مراجعه به دیدگاهها و تجارب استادان دروس معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم می باشد.

اهداف و سؤالات ویژه تحقیق

مهم ترین اهداف تحقیق عبارت اند از:

۱. شناخت معیارهای دانشگاه اسلامی از دیدگاه استادان دروس معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم؛
 ۲. تعیین اولویت هریک از معیارهای شناسایی شده؛
 ۳. جلب توجه مدیران نسبت به حساسیت و اهمیت مسئله، به ویژه متولیان آموزش عالی؛
 ۴. زمینه سازی برای عملیاتی شدن مطالعات مربوط به اسلامی شدن دانشگاهها.
- از این رو، سؤالات تحقیق بر مبنای اهداف مزبور چنین طراحی شدند:
۱. معیارهای دانشگاه اسلامی از دیدگاه استادان دروس معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم کدامند؟
 ۲. کدام یک از معیارها از اولویت و اعتبار بیشتری برخوردارند؟
 ۳. آیا رعایت حجاب اسلامی، برگزاری نماز، ایجاد مسجد و فعالیت های فرهنگی - مذهبی معیار مناسبی برای دانشگاه اسلامی هستند؟
 ۴. آیا داشتن استادان، دانشجویان، کارکنان و مدیران متعهد، آشنا به مبانی دینی و ملتزم به انجام وظایف عبادی در تحقق دانشگاه اسلامی می توانند معیار درستی باشند؟
 ۵. اجرای برنامه های امر به معروف و نهی از منکر، تبلیغات عقیدتی، حفظ شعائر اسلامی، و نهادینه کردن

دانشگاه اسلامی را بر اساس دیدگاه استادان معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم شناسایی و به ترتیب اهمیت اولویت گذاری نماید.

بیان مسئله

در هر جامعه ای، آموزش نیروی انسانی متخصص و تأمین بعد تخصصی زندگی اجتماعی آنان از طریق تولید دانش تخصصی، جامعه پذیری، فرهنگ پذیری، رشد و پرورش شخصیت، تغییر و تحول، انتظام، انسجام و وحدت، پرورش سیاسی^(۴) و... رسالت اصلی دانشگاه می باشد که از طریق پوشش نیازهای رشد و توسعه و بهبود شرایط زندگی با بهره گیری از دانش بومی شده متناسب با فرهنگ مسلط اجتماعی (دین و فرهنگ) و تأثیرگذاری به واسطه داشتن اندیشمندان و نظریه پردازان علمی و اعضای هیأت علمی خود می کوشد با برخوردار کردن جامعه از انسان های توانمند و سالم و آشنا به دانش های بنیادین، ارزش های اجتماعی و نمادهای فرهنگ اسلامی را اشاعه دهد و زمینه ساز توسعه پویا، جامع، و درونزا و مبتنی بر داشته ها و آرزوهای خود باشد. در این بین، کارکرد دانشگاه هایی خوب است که بتوانند بین نیازهای مخاطبان، بهره برداران و جامعه در تمام ارکان خود، از نظر دانش، بینش و توانش تعادل برقرار کنند. و یقیناً دور از انتظار نیست که اکنون به واسطه استقرار نگرش دینی متأثر از اسلام بر ارکان جامعه ایران، دانشگاهها نیز با مجهز کردن خود به ویژگی های مذکور، در تحقق جامعه اسلامی به معنای واقعی کلمه نقش فعالی بر عهده بگیرند و پرچم دار این تحول باشند. از این رو، استقرار دانشگاه اسلامی امری مهم و ضروری است و نیز شناسایی و معرفی معیارهای دقیق، منطقی و مبتنی بر آموزه های اسلامی و انقلابی برای عملی شدن آن بسیار اساسی

ارزش‌های دینی چه جایگاهی در دانشگاه اسلامی می‌توانند داشته باشند؟

۶. آیا تدوین متون درسی مبتنی بر دین، و ایجاد محیط‌های فرهنگی تفکیک‌شده برای دختران و پسران دانشجو، می‌تواند معیار مناسبی برای دانشگاه اسلامی باشند؟

۷. ایجاد محیطی سرشار از معنویت و استفاده از قوانین و مقررات مبتنی بر ارزش‌های دینی در دانشگاه‌ها تا چه حدی با معیارهای یک دانشگاه اسلامی تناسب دارند؟

ادبیات و پیشینه نظری

دانشگاه، مدرسه‌ای با هدف ترویج و ارتقای سطح دانش و تربیت نیروی انسانی در جهت ارائه آموزش و انجام تحقیقات، از مجموعه دانشکده‌ها و مراکز تحقیقاتی شکل می‌گیرد.^(۵) ریشه شکل‌گیری آن، از مدارس اسلامی و از دانشمندان اسلامی بوده^(۶) و سابقه تأسیس آن به قرون یازدهم و دوازدهم، همزمان با ایجاد دانشگاه پزشکی در ایتالیا و چند دانشگاه دیگر در فرانسه و انگلستان و اسپانیا برمی‌گردد.^(۷) در ایران، اولین مدرسه نوین با تأسیس «دارالفنون» در سال ۱۲۶۸ ق شکل گرفت و زمینه ایجاد دانشگاه‌هایی همچون «دانشگاه تهران» در سال ۱۳۱۳ با مجوز مجلس شورای ملی را فراهم کرد.^(۸) دانشگاه در جریان گسترش نظام سرمایه‌داری به همراه سایر دانشگاه پدیده‌هایی که خاستگاه آن غرب است، به جوامع دیگر از جمله ایران منتقل گردید و در طول زمان به صورت بخشی از ساختار این جوامع درآمد. در فرایند این انتقال اگرچه به تناسب شرایط ساختاری، کارکردهای دانشگاه در محیط اجتماعی بزرگ‌تر تغییر یافت، اما مؤلفه‌های فرهنگی آن تغییر چندانی نکرد و علی‌رغم اینکه دانشگاه در توسعه و نوسازی، تربیت کادر رهبری و تغییر سیاسی

نقش دارد و تحصیلات دانشگاهی به نماد وجهه و منزلت و ارزش‌های اجتماعی و به یک ایدئولوژی تبدیل می‌شود، با این حال، آنچه به صورت تثبیت‌شده در حیات دانشگاهی استقرار دارد، ارزش‌ها و باورهای مرتبط با علم است.^(۹) دانشگاه‌ها در حال حاضر با چالش‌های زیادی مواجهند؛ از جمله: تغییر ترکیب جمعیتی دانشجویان و افزایش سهم زنان در آن، افزایش تنوع نقش آنها در سیاست، فرهنگ و فناوری، هماهنگی بین آموزش‌ها و مشاغل در جهت تسریع اشتغال، تعارض بین نظام آموزش کلاسیک و نظام آموزشی مبتنی بر پژوهش، محوریت پژوهش و ضرورت پاسخگو بودن به نیازهای ملموس جامعه، تمایل به واردات فکر به جای بومی‌سازی دانش، و ضرورت تسریع آموزش‌های مجازی و استفاده از فناوری ارتباطات ماهواره‌ای، و تنوع در منابع مالی و کاهش تکیه بر منابع دولتی، لزوم تغییر ساختاری مطابق تحولات بنیادی در روابط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی.^(۱۰) به طور قطع، در این فرایند ایجاد تعادل بین نیازها و الزامات فرهنگی اجتماعی و اقتصادی نیز امری جدی و مورد توجه خواهد بود. از این‌رو، در موقعیت فعلی به نظر می‌رسد رسالت و دغدغه دانشگاه‌های ما بیش از دیگر دانشگاه‌ها باشد که با ایجاد ساختارهای پویا و خوداصلاحگر کارکردهای خود را با محیط اسلامی و ارزشی تطبیق دهند و زمینه را برای تحقق دانشگاه اسلامی فراهم سازند. یقیناً تحقق این دانشگاه مستلزم تعریف معیارهای مشخص، واقعی و مبتنی بر فرهنگ و آموزه‌های دینی و اسلامی است. از این‌رو، تحقیق حاضر درصدد شناسایی و اولویت‌بندی معیارهای دانشگاه اسلامی از دیدگاه استادان معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم است.

دانشگاه اسلامی

حیث نظری و تحلیلی و هم به لحاظ علمی با پرسش‌های بسیاری روبه‌روست.^(۱۷) دانشگاه اسلامی رویکردی است که می‌تواند در ارتقای فرهنگ دینی از طریق ارائه الگویی توأمان از علم و دین، دمیدن روحیه تعهد و الزام اجتماعی در میان دانشجویان و پژوهشگران برای بهره‌مندی از معرفت و افزایش مسئولیت‌پذیری، جهت‌دهی درس‌های پنهان نظام دانشگاهی به سوی ارزش‌های متعالی دینی و ارتقای فرهنگ عمومی آنان، فضا سازی علمی مطلوب برای ارائه راه‌کارهای عملی به منظور فائق آمدن بر اختلافات، بازسازی تمدن اسلامی در پرتو توسعه علمی و با حضور نظری و فیزیکی دانشگاهیان تأثیر داشته باشد.^(۱۸) از دیدگاه موافقان، ضرورت انقلاب فرهنگی و جدی گرفتن ادامه آن در قالب حرکت اسلامی کردن دانشگاه‌ها، ارج نهادن و پاس‌داری از رشد و تکامل در پرتو این حرکت فرهنگی و لزوم تبیین ضعف‌ها و ترسیم برنامه‌هایی برای آینده از دلایل تداوم این کار است؛ اما مخالفان معتقدند: این کار به عنوان نوعی قشری‌گری و فرصت‌طلبی، انحصارطلبی و گروه‌گرایی بوده و انقلاب فرهنگی را زیانبار می‌نماید. ایشان اسلامی کردن را حرکتی برای بی‌رقیب کردن حاکمیت و در راستای ارضای حفظ ظاهر پسندهای قشریون مذهبی، تحقیر دانشگاه‌ها و کادر علمی تلقی می‌نمایند.^(۱۹) البته هنوز هم موانعی درونی (مانند فضای فکری و ذهنی ارکان دانشگاه‌ها)، موانع بیرونی (مانند تهاجم فرهنگی و فقدان برنامه‌ریزی)،^(۲۰) ابهام در ارزش‌ها و حدود وظایف فقهی و حقوقی،^(۲۱) افراط و تفریط در قلمرو آزادی و به کارگیری استادان و مدیران فاقد تعلق دینی و حساسیت مذهبی در صدر امور، و علم‌زدگی و عنوان‌گرایی و دوری از واقع‌نگری و دین‌محوری در دانشگاه‌ها وجود دارد که لازم است با

اسلامی شدن به معنای تحمیل یک حاکمیت، طبقه یا صنف خاص نیست، بلکه عجین ساختن دانش‌اندوزی با آداب معنوی و ارزش‌های دینی و انسانی در جامعه علمی است و به معنای مبارزه با انحرافات جامعه علمی، جلوگیری از تبدیل دانشمندان به عناصری بدون احساس عاطفی و تعهد دینی و دمیدن روح استقلال در جامعه علمی کشور است. باید روح دانشگاه‌ها اسلامی باشد و آرمان‌ها، اهداف و خلق و خوی آن اسلامی و ظاهر آن اصلاح شود، هرچند ظاهر شرط لازم است، ولی کافی نیست.^(۱۱) دانشگاه اسلامی دانشگاهی است که هدف آن، هدف‌های اسلامی و دینی باشد و ارکان آن را نیروهای مؤمن و متعهد تشکیل بدهند و ارزش‌ها نیز در اولویت باشند.^(۱۲) در دیدگاه دیگری، دانشگاه اسلامی همچون جامعه‌ای اسلامی، جایی است که ارزش‌های حاکم در آن اسلامی باشد و اگر اصول تبعیدی و اعتقادی و علمی اسلام در محیط دانشگاه به صورت ارزش درآمد، آن دانشگاه اسلامی است.^(۱۳) موضوع اسلامی شدن دانشگاه‌ها در ایران، در سال ۱۳۵۹ هم‌زمان با شروع انقلاب فرهنگی آغاز شد.^(۱۴) امام خمینی علیه السلام معنای اسلامی شدن را چنین بیان می‌فرماید: «معنای اسلامی شدن دانشگاه‌ها این است که استقلال پیدا کند و خودش را از وابستگی به غرب جدا کند و خود را از وابستگی شرق جدا کند و یک کشور مستقل و دانشگاه مستقل و یک فرهنگ مستقل داشته باشیم.»^(۱۵) مراد از اسلامی شدن این است که تمامی عناصر دانشگاه همسو و هم‌جهت با ارزش‌ها و ایده‌های اسلامی باشند و یا حداقل در تعارض با الگوها، ارزش‌ها و آرمان‌های والای الهی - انسانی نباشند.^(۱۶) فرایند اسلامی شدن دانشگاه‌ها علی‌رغم گذر از فراز و نشیب‌های فراوان، هنوز هم از

و سازماندهی استادان، و تغییر در ساختار آموزشی، پژوهشی و اداری و طرد نیروهای دگراندیش از مسئولیت‌ها را به عنوان برنامه‌های کوتاه‌مدت می‌داند و تربیت استادان متعهد، اصلاح منابع براساس منابع اسلامی و ایمن‌سازی و مصونیت فرهنگی، برنامه‌ریزی فرهنگی و نهادینه کردن ارزش‌ها را از راه کارهای بلندمدت اسلامی شدن دانشگاه‌ها بیان می‌کند.

باقرآبادی در مقاله «راه کارهای عملی اسلامی شدن دانشگاه‌ها»،^(۲۵) مهم‌ترین راه کارها را در گزینش رؤسا و اعضای هیأت علمی، بازنگری متون درسی و جهت دادن به تحقیقات، و جدیت در انجام مراسم‌های عبادی از جمله نماز و حجاب و جلوگیری از اختلاط دانشجویان دختر و پسر می‌داند.

زراعت در مقاله «راه‌های اسلامی کردن دانشگاه‌ها»،^(۲۶) ایجاد فرهنگ اخلاص و تحصیل برای خدا، پرهیز از مدرک‌گرایی، تجدیدنظر در دروس و رشته‌ها مطابق منابع شرعی و اسلامی، نظارت و کنترل جزوات درسی، گزینش استادان، دانشجویان و کارکنان، انتخاب و انتصاب افراد متخصص و متعهد در مدیریت دانشگاه‌ها، افزایش اعتبارات، وحدت حوزه و دانشگاه و احیای سنت اسلامی «بحث آزاد» برای ارائه افکار و عقاید را به عنوان راه کارهای مناسب معرفی می‌نماید.^(۲۷) نیز در نقش دانشجویان در اسلامی شدن دانشگاه‌ها، تغییر بنیادی در همه ابعاد دانشگاه با مسئولیت‌پذیری همه ملت و دولت را امری قابل تحقق برای عملی شدن و خروج از شعار می‌داند.

در مقاله «قطره‌ای از دریا»^(۲۸) دو رکن اصلی دانشگاه، یعنی دانشجو و استاد در ایجاد دانشگاه اسلامی و به منصفه ظهور رسانیدن اهداف متعالی اسلام و رعایت تعلیم و تزکیه، بسیار مهم دانسته شده است.^(۲۹)

تدوین استراتژی‌های کلان، جامع، علمی و مؤثر و تنظیم معیارهای واقعی، مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و انقلابی و آرمان‌های والای جامعه مسلمان، راه را برای تحقق اهداف هموار کرد. این مقال درصدد دسترسی به این مهم از طریق واکاوی نظریه‌های موجود و تبیین دیدگاه استادان دروس معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم برآمده است.

پیشینه عملی تحقیق

بررسی‌ها نشان می‌دهد تحقیقات توصیفی زیادی در مورد معیارهای اسلامی شدن دانشگاه‌ها انجام نشده است و اغلب به صورت مطالعات کتابخانه‌ای سعی در تبیین دیدگاه‌ها و موانع و چالش‌های پیش‌روی و احیاناً راه کارهای تحقق دانشگاه اسلامی داشته‌اند که در زیر به برخی از آنها اشاره می‌شود.

گروه مطالعاتی معاونت پژوهشی نهاد رهبری در دانشگاه‌ها^(۲۲) در تحلیلی بر اسلامی کردن دانشگاه‌ها، بر استفاده از افراد صاحب‌نظر و متمرکز برای برنامه‌ریزی عملی و منطقی، اجتناب از اندیشه انتزاعی و واقع‌بینی و توجه عملی به شرایط و امکانات و استفاده از تبلیغات صحیح و جلوگیری از ارباب و تهدید دانشجویان و دانشگاهیان از طریق امر به معروف و نهی از منکر کمیته انضباطی و گزینش تأکید می‌نماید.

در مقاله «اولویت‌گذاری در برنامه کوتاه‌مدت اسلامی شدن دانشگاه‌ها»^(۲۳) مهم‌ترین راه کار را در تربیت استاد به دلیل تأثیراتش در ابعاد مختلف دانشگاه می‌داند.

مروتی در مقاله «از دانشگاه تا دانشگاه اسلامی»،^(۲۴) برگزاری همایش‌ها و گردهمایی‌ها برای تبیین دقیق موضوع و تزریق نیروهای متعهد و معتقد به دانشگاه‌ها، بخصوص مدیریت مراکز آموزش عالی، دقت در گزینش

ارزش‌های غربی دانسته است.^(۳۳)

نوایی راه‌کارهای اسلامی شدن دانشگاه‌ها را تکیه بر اصول مدیریت اسلامی و بهینه‌سازی مدیریت دانشگاه‌ها و تربیت دانشجویان متناسب با ارزش‌های انقلاب اسلامی و اصل تحول ساختاری متون درسی و گزینش استادان و پرهیز از سیاست‌بازی معرفی کرده است.^(۳۴)

بانسی در راه‌کارهای اسلامی شدن دانشگاه‌ها، به صورت یک مطالعه توصیفی - پیمایشی نشان داد: مدیریت صحیح منابع و محتواهای دانش براساس توانمندی‌های علوم انسانی و اسلامی بومی، بر اسلامی شدن دانشگاه‌ها می‌افزاید و غنی‌سازی محتوای برنامه‌های فرهنگی - آموزشی و دانشجویی مطابق با بینش سیاسی اجتماعی و اسلامی فرایند اسلامی شدن را تسریع می‌بخشد. این مطالعه، نقش بازسازی فرهنگی - آموزشی و پژوهشی مناسب با ارزش‌های اسلامی و تعامل علمی بین حوزویان و دانشگاهیان را چندان اثربخش نمی‌نماید.^(۳۵)

فضل‌اللهی و حاج ابراهیمی در مقاله «راه‌کارهای عملی اسلامی شدن دانشگاه‌ها، با رویکردی به دیدگاه استادان معارف اسلامی» نشان داد: به کارگیری مدیران متعهد، متدین و حساس به مبانی و ارزش‌های اسلامی در کوتاه‌مدت و بلندمدت، تجدیدنظر بنیادین در ساختار نظام آموزشی و پژوهشی و ترسیم شاخص‌های شفاف یک دانشگاه اسلامی، به ترتیب از عملی‌ترین راه‌کارها برای اسلامی شدن دانشگاه‌هاست.^(۳۶)

معیارهای دانشگاه اسلامی

در خصوص معیارهای دانشگاه اسلامی، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. اجرای برنامه‌های فرهنگی مناسب با فرهنگ دینی

مقاله «مفهوم و ماهیت دانشگاه اسلامی»، اکتفا به ظواهر دینی، پرداختن صرف به تهذیب، گرداندن مساجد و غفلت از آموزش عمیق و تخصصی دین را از عوامل اصلی عدم توفیق ستاد انقلاب فرهنگی در سالیان گذشته می‌داند.

در مقاله «برداشت‌های گوناگون از دانشگاه اسلامی»^(۳۰) فقدان تلقی واحد از دانشگاه اسلامی، فقدان نظریه‌پردازی علمی، فقدان وحدت منطقی و مبنایی بین حوزه و دانشگاه، فقدان همپوشی تعامل و روابط واقع‌بینانه بین علم و دین از موانع شکل‌گیری دانشگاه اسلامی معرفی شده‌اند.

مقیسه در مقاله‌ای، وجود ابهام در برخی از ارزش‌ها و حدود و وظایف فقهی و حقوقی و ضرورت توجه فضای اجتهادی حوزه‌های علمیه را از موانع تحقق دانشگاه اسلامی دانسته است.^(۳۱)

اطلاع‌رسانی صحیح به همراه تهییج و تحرک انگیزه‌های پاک عناصر سه‌گانه دانشجوی، استاد و مدیر و بررسی ریشه‌ای و علمی موانع و مشکلات و ارائه راه‌کارهای بنیادین و تبلیغات اثربخش، از دیگر راه‌کارهای مناسب اسلامی شدن دانشگاه‌ها معرفی شده است.^(۳۲)

نویسنده مقاله «فرایند اسلامی کردن دانشگاه‌ها در ایران»، ضرورت اجماع بر سر شاخص‌های اسلامی شدن، اعمال مدیریت واحد، و توجه به مؤلفه‌های نظام آموزشی، محتوای آموزشی، مدیریت، استادان، دانشجویان و فضای دانشگاه را از راه‌حل‌های مناسب تحقق این مهم می‌داند.

همچنین اخوان کاظمی در مقاله‌ای، راه‌کارهای اسلامی شدن دانشگاه‌ها را در زدودن موانع، تأکید بر سیاست شایسته‌سالاری و تقویت علوم انسانی و جنبش تولید علم و حل مشکلات معیشتی استادان، تحکیم و ترویج ارزش‌های اسلامی و انقلابی و تضعیف

اخلاق، و تلفیق مفاهیم اسلامی با علم کنونی و تشویق تفکر انتقادی به عنوان ساختار فکری غالب در دانشگاه؛

۶. به کارگیری استادان متخصص و متعهد و آشنا به معارف اسلامی، و نیز تربیت دانشجویان ملتزم و متعهد به اصول دین برای بیان واقعیت‌ها و حفظ دین و کشور، آدم‌سازی، مقابله با منحرفان و اخلاط‌گران، نجات مغزهای غرب‌زده، مؤمن ساختن دانشگاهیان، امانت‌داری نسل آینده، تربیت متخصص مستقل، مقابله با کارشکنی و بی‌تفاوتی، مسئولیت‌پذیری، اصلاح فرهنگ و استقلال آن، دور کردن ناامیدی از دل‌های دانشجویان، آگاه نمودن جوانان، اصلاح کتاب‌های درسی، قطع امید از غرب، تربیت اخلاقی، تربیت صحیح اسلامی و پاک‌سازی محیط آموزشی؛

۷. بار آوردن افراد (دانشجویان) متعهد و ملتزم به احکام اسلام، برای آگاه‌سازی ملت‌ها، و نیز حفظ انسجام و تقویت ایمان دانشجویان برای پر کردن مساجد، تداوم‌بخشی به راه انقلاب، مقابله با منحرفان و تفرقه‌افکنان؛

۸. مدیریت مبتنی بر اصول اسلامی و دینی، اخلاق مدیریتی، و پرهیز از: تبعیض‌ها در باب جذب دانشجوی، شهریه و کمک‌های مالی؛ مدیریت اسناد و مدارک؛ معیارهای دسترسی به محیط فیزیکی؛ سوءاستفاده از قدرت و تعارض منافع؛ پارتی‌بازی؛ اطلاعات محرمانه؛ تخلفات نرم‌افزاری و حق انحصاری اثر؛ و تخلفات اینترنتی.

روش تحقیق

روش تحقیق از نظر اهداف کاربردی و به لحاظ شیوه جمع‌آوری اطلاعات، توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری، همه استادان دارای مجوز تدریس از معاونت امور اساتید نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها

و ارزشی جامعه از جمله، فراهم ساختن زمینه انتخاب طرح و اجرای برنامه‌های فرهنگی - مذهبی هدفمند و از پیش تعیین شده، و اجتناب از طرح و بررسی هر نوع مطالب متناقض با اعتقادات و باورهای دینی فراگیران، مخاطب‌شناسی و هماهنگی با مخاطب و توجه به نیازها و علایق دریافت‌کنندگان برنامه‌های فرهنگی - دینی و اطلاع داشتن از سطح آگاهی و پیش‌یافته‌های ذهنی آنها و رعایت احترام و برخورد اصولی؛

۲. توجه به بایدهای ترویج اخلاق و دین در دانشگاه‌ها؛ از قبیل اخلاص و خدایی بودن هدف،^(۳۷) همراهی علم و تقوا،^(۳۸) و صداقت و یگانگی گفتار و کردار (امام صادق علیه السلام در این زمینه می‌فرماید: به راستی اگر عالم به علم خود عمل نکند، موعظه و اندرز او از دل‌ها بلغزد، آنچنان‌که باران از روی سنگ صاف بلغزد^(۳۹)، درک اهمیت کار در دانشگاه‌ها و اهمیت امور فرهنگی و شناخت مخاطبان و نیازهای آنها، به کارگیری اکسیر محبت، برخورد عالمانه و بهره‌گیری از اندیشه با دانشجویان و دانشگاهیان و اقدامات فعال و پیش‌گیرانه در برابر برنامه‌های ضد دینی؛

۳. توجه به نبایدهای ترویج اخلاق و دین در دانشگاه‌ها؛ از جمله: پرهیز از بدبینی و سوءظن نسبت به مخاطبان، رفاه‌طلبی و تجمل‌گرایی و دوری از برخورد جناحی، حزبی و تشکیلاتی با دانشجویان،^(۴۰) و جلوگیری از پردازش ضعیف موضوعات دینی و وجود خرافات در آنها؛

۴. استفاده از منابع علوم دینی در تنظیم محتوای

درسی دروس دانشگاهی؛

۵. بررسی مفهوم علم و توجه به خصوصیات علم؛ از قبیل: دعوت به توحید، آدم‌سازی، توجه به خدا، اولویت به تزکیه به عنوان هدف اصلی تربیت، تکمیل مکارم

در محیط دانشگاه یک معیار قطعی و قابل قبول است و از طرف دیگر، این معیار با داشتن بیشترین نمره و کمترین انحراف معیار و کوچکترین ضریب پراکندگی، اولویت‌دارترین معیار یک دانشگاه اسلامی تعیین شده است.

۲. نهادینه بودن ارزش‌های اسلامی در بین دانشجویان، با نمره ۱۶۶، میانگین ۴/۱۵، انحراف استاندارد ۰/۷۸۱، و ضریب پراکندگی ۱۸/۸۱۹ به عنوان دومین معیار دانشگاه اسلامی تعیین گردیده است. بر اساس آزمون Z، چون Z محاسبه شده (۹/۳۴۹) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) بزرگ‌تر است، پس با اطمینان ۹۹ درصد تفاوت بین میانگین به دست آمده و حد متوسط مورد انتظار (۳) معنی‌دار می‌باشد.

۳. نهادینه بودن ارزش‌های اسلامی در بین استادان دانشگاه، با کسب نمره ۱۷۵، میانگین ۴/۳۷۵، انحراف استاندارد ۰/۸۶۸، و ضریب پراکندگی ۱۹/۸۴ به عنوان سومین معیار دانشگاه اسلامی در اولویت قرار گرفت. مطابق آزمون Z، چون Z محاسبه شده (۱۰/۰۳۶) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ بزرگ‌تر است، پس تفاوت میانگین‌های به دست آمده و مورد انتظار معنی‌دار بوده و قطعیت پیدا می‌کند.

۴. برخورداری دانشگاه‌ها از استادان متعهد، متخصص و آشنا به مبانی دینی، با نمره ۱۷۵، میانگین ۴/۳۷۵، انحراف استاندارد ۰/۹۲۵، و ضریب پراکندگی ۲۱/۱۴ و با اطمینان ۹۹ درصد به عنوان معیار چهارم یک دانشگاه اسلامی برگزیده شده است و بزرگ‌تر بودن Z محاسبه شده (۹/۴۱۷) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ مؤید وجود تفاوت معنی‌دار بین میانگین به دست آمده و حد متوسط مورد انتظار است.

برای تدریس دروس معارف اسلامی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم در نیم‌سال اول سال تحصیلی ۸۹-۹۰ بودند که کل آنان (۴۰ نفر) به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، علاوه بر تحلیل اسنادی مقالات موجود، پرسشنامه محقق ساخته حاوی تعداد ۱۸ معیار در مقیاس آرایش رتبه‌ای بود که از آزمودنی‌ها می‌خواست به هریک از معیارها به ترتیب اهمیت از ۱ تا ۵ نمره بدهند. شایان ذکر است برای تعیین معیارها، ابتدا تعداد ۲۵ معیار شناسایی شد و پس از اعتباریابی صوری از نظر متخصصان به ۱۸ مورد تقلیل یافت که پایایی آنها معادل ۰/۸۷ محاسبه گردید. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات، از آمار توصیفی در حد میانگین، انحراف استاندارد، ضریب پراکندگی برای رتبه‌بندی معیارها، و آمار استنباطی در حد آزمون Z برای مقایسه یک میانگین با یک عدد ثابت استفاده شده است.

یافته‌ها

داده‌های جدول (۱)، تعداد ۱۸ معیار تعیین شده برای دانشگاه اسلامی را به همراه نمرات حاصل از بررسی دیدگاه استادان دروس معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم را نشان می‌دهد. مطابق اطلاعات:

۱. رعایت حجاب کامل اسلامی در محیط دانشگاه، با نمره ۱۷۷، میانگین ۴/۴۲۵، انحراف استاندارد ۰/۷۸۱، نمره Z معادل ۹/۱۴۶ و ضریب پراکندگی ۱۷/۶۵ به عنوان اولین و مهم‌ترین معیار یک دانشگاه اسلامی شناخته شده است و چون Z محاسبه شده (۹/۱۴۶) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) بزرگ‌تر است، پس تفاوت میانگین محاسبه شده با حد متوسط مورد انتظار (۳) معنی‌دار بوده و با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت: رعایت شدن حجاب کامل اسلامی

جدول ۱: نمرات آزمودنی‌ها به معیارهای دانشگاه اسلامی

R	V	Z	S	\bar{X}	$\sum X$	شاخص‌ها	معیارها
رتبه	ضریب پراکندگی		انحراف استاندارد	میانگین	نمره		
۶	۲۲/۵	۷/۴۱۳	۰/۹۱۷	۴/۰۷۵	۱۶۳		داشتن محتوای درسی مبتنی بر معارف دینی
۱۲	۲۹/۰۷۵	۳/۷۴۲	۱/۰۵۴	۳/۶۲۵	۱۴۵		دایر بودن برنامه‌های فرهنگی - مذهبی در محیط دانشگاه
۴	۲۱/۱۴	۹/۴۱۷	۰/۹۲۵	۴/۳۷۵	۱۷۵		برخورداری از استادان متعهد، متخصص و آشنا به مبانی دینی
۱۳	۳۰/۰۲۶	۴/۲۱۳	۱/۱۲۶	۳/۷۵	۱۵۰		داشتن فضای عبادی از جمله مسجد یا نمازخانه مناسب
۸	۲۴/۶۵	۶/۹۸۷	۱/۰۱۷	۴/۱۲۵	۱۶۵		دایر بودن برنامه امر به معروف و نهی از منکر
۵	۲۱/۶۲۸	۸/۲۱۶	۰/۹۰۳	۴/۱۷۵	۱۶۷		داشتن مدیران متعهد و ملتزم به مبانی اسلامی
۱۵	۳۱/۲۵۹	۲/۲۴۵	۱/۰۵۵	۳/۳۷۵	۱۳۵		برگزاری سخنرانی‌های علمی - مذهبی
۱۷	۳۲/۱۶	۳/۸۳۵	۱/۱۹۸	۳/۷۲۵	۱۴۹		داشتن دانشجویان برخوردار از فرهنگ اسلامی
۱	۱۷/۶۵	۹/۱۴۶	۰/۷۸۱	۴/۴۲۵	۱۷۷		رعایت شدن حجاب کامل اسلامی در محیط دانشگاه
۲	۱۸/۸۱۹	۹/۳۴۹	۰/۷۸۱	۴/۱۵	۱۶۶		نهادینه بودن ارزش‌های اسلامی در بین دانشجویان
۱۰	۲۷/۴۵	۴/۸۴۸	۱/۰۴۳	۳/۸	۱۵۲		نهادینه بودن ارزش‌های اسلامی در بین کارکنان
۳	۱۹/۸۴	۱۰/۰۳۶	۰/۸۶۸	۴/۳۷۵	۱۷۵		نهادینه بودن ارزش‌های اسلامی در بین استادان
۹	۲۵/۰۸۶	۵/۱۶۷	۰/۹۴۷	۳/۷۷۵	۱۵۱		حفظ شعائر اسلامی در محیط دانشگاه
۱۶	۳۱/۷۲۳	۱/۵۳۴	۱/۰۳۱	۳/۲۵	۱۳۰		برخورداری دانشگاه از محیطی سرشار از معنویت
۷	۲۲/۸۳۲	۷/۰۶۷	۰/۹۱۹	۴/۰۲۵	۱۶۱		وجود قوانین مبتنی بر فرهنگ ارزشهای دینی
۱۸	۳۵/۰۹۳	۳/۶۰۵	۱/۳۱۶	۳/۷۵	۱۵۰		برخورداری از محیط‌های فرهنگی تفکیک شده برای دانشجویان دختر و پسر
۱۴	۳۰/۰۲۸	۳/۵۰۸	۱/۰۸۱	۳/۶	۱۴۴		وجود تبلیغات صحیح در مورد مباحث عقیدتی
۱۱	۲۹/۰۶	۴/۴۷۹	۱/۰۹۷	۳/۷۷۵	۱۵۱		برپایی نماز جماعت با امامت علمای سرشناس
$T_{\alpha/2} (0/01) = 2/58$ $\mu = 3$					$T_{\alpha/2} (0/05) = 1/96$		

تفاوت میانگین‌های به دست آمده و حد متوسط مورد انتظار (۳) معنی دار بوده و با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان به این نتیجه رسید که داشتن متون و محتوای درسی مبتنی بر معارف دینی یک معیار قابل قبول و قطعی است.

۷. وجود قوانین مبتنی بر فرهنگ و ارزش‌های دینی، یکی دیگر از معیارهای دانشگاه اسلامی است. به دست آوردن نمره ۱۶۱، میانگین ۴/۰۲۵، انحراف استاندارد ۰/۹۱۹ و ضریب پراکندگی ۲۲/۸۳۳ و رتبه ۷ مؤید این نکته است و تجزیه و تحلیل داده‌ها بر اساس آزمون Z نشان می‌دهد: چون Z محاسبه شده (۷/۰۶۸) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = 0/01 = (2/58)$ بزرگ‌تر است، پس تفاوت میانگین‌ها معنی دار و معیار قابل قبول است.

۸. از معیارهای دیگر قابل قبول برای دانشگاه

۵. از دیگر معیارهای مهم دانشگاه اسلامی، داشتن مدیران متعهد و ملتزم به مبانی اسلامی است که با نمره ۱۶۷، میانگین ۴/۱۷۵، انحراف استاندارد ۰/۹۰۳، و ضریب پراکندگی ۲۱/۶۲۸ در رتبه پنجم قرار گرفته است. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد: چون Z محاسبه شده (۸/۲۱۶) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = 0/01 = (2/58)$ بزرگ‌تر است، پس تفاوت میانگین‌های مورد مقایسه معنی دار بوده و با ۹۹ درصد اطمینان این معیار قطعیت دارد.

۶. داشتن محتوای درسی مبتنی بر معارف دینی از دیدگاه استادان، با کسب نمره ۱۶۳، میانگین ۴/۰۷۵، انحراف استاندارد ۰/۹۱۷ و ضریب پراکندگی ۲۲/۵ در بین معیارها در رده ششم قرار گرفت. مطابق آزمون Z چون Z محاسبه شده (۷/۴۱۳) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = 0/01 = (2/58)$ بزرگ‌تر است، پس

استاندارد ۱/۰۹۷، و ضریب پراکندگی ۲۹/۰۶ در جایگاه یازدهم قرار گرفته است. تجزیه و تحلیل داده‌ها بر اساس آزمون Z نشان می‌دهد: چون Z محاسبه شده (۴/۴۷۹) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) بزرگ‌تر است، پس تفاوت میانگین‌های به دست آمده و حد متوسط مورد انتظار معنی‌دار بوده، با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان برپایی نماز جماعت را به عنوان یک معیار تلقی کرد.

۱۲. اجرای برنامه‌های فرهنگی - مذهبی در محیط دانشگاه برای دانشجویان، با کسب نمره ۱۴۵، میانگین ۳/۶۲۵، انحراف استاندارد ۱/۰۵۴، و ضریب پراکندگی ۲۹/۰۷۵ در جایگاه دوازدهم قرار گرفته است. تحلیل داده‌ها مطابق آزمون Z بیانگر بزرگ‌تر بودن Z محاسبه شده (۳/۷۴۲) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) است. و با اطمینان ۹۹ درصد تفاوت میانگین‌های محاسبه شده و حد متوسط مورد انتظار معنی‌دار می‌نمایاند. بر این اساس، اجرای برنامه‌های فرهنگی - مذهبی در محیط دانشگاهی، معیار قابل قبول دانشگاه اسلامی است.

۱۳. سیزدهمین معیار دانشگاه اسلامی، داشتن فضای عبادی از جمله مسجد یا نمازخانه مناسب است که با به دست آوردن نمره ۱۵۰، میانگین ۳/۷۵، انحراف استاندارد ۱/۱۲۶، و ضریب پراکندگی ۳۰/۰۲۶ در این رتبه قرار گرفته است. تحلیل داده‌ها بر اساس آزمون Z نشان می‌دهد: چون Z محاسبه شده (۴/۲۱۳) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) بزرگ‌تر است، پس تفاوت بین میانگین‌ها معنی‌دار، و معیار قابل پذیرش است.

۱۴. وجود تبلیغات صحیح در مورد مباحث عقیدتی، با به دست آوردن نمره ۱۴۴، میانگین ۳/۶، انحراف استاندارد ۱/۰۸۱، و ضریب پراکندگی ۳۰/۰۲۸ در جایگاه

اسلامی، دایر بودن برنامه امر به معروف و نهی از منکر در دانشگاه‌هاست که با اختصاص نمره ۱۶۵، میانگین ۴/۱۲۵، انحراف استاندارد ۱/۰۱۷، و ضریب پراکندگی ۲۴/۶۵ در اولویت هشتم قرار دارد. تحلیل داده‌ها بر اساس آزمون Z مبین این است؛ چون Z محاسبه شده (۶/۹۸۷) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) بزرگ‌تر است، پس تفاوت میانگین‌های مورد مقایسه معنی‌دار می‌باشد و با اطمینان ۹۹ درصد دایر بودن برنامه امر به معروف و نهی از منکر یک معیار قابل قبول برای دانشگاه اسلامی است.

۹. حفظ شعائر اسلامی در محیط دانشگاه، با کسب نمره ۱۵۱، میانگین ۳/۷۷۵، انحراف استاندارد ۰/۹۴۷، و ضریب پراکندگی ۲۵/۰۸۶ به عنوان معیار دانشگاه اسلامی در جایگاه نهم قرار گرفته است. تحلیل اطلاعات بر اساس آزمون Z نشان می‌دهد: چون Z محاسبه شده (۵/۱۶۷) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) بزرگ‌تر است، پس تفاوت میانگین‌های به دست آمده و حد متوسط مورد انتظار معنی‌دار بوده و معیار قطعی شده است.

۱۰. نهادینه بودن ارزش‌های اسلامی در بین کارکنان، با کسب نمره ۱۵۲، میانگین ۳/۸، انحراف استاندارد ۱/۰۴۳، و ضریب پراکندگی ۲۷/۴۵ در دهمین جایگاه در بین معیارهای دانشگاه اسلامی قرار دارد. تجزیه و تحلیل اطلاعات بر اساس آزمون Z نشان می‌دهد: چون Z محاسبه شده (۴/۸۴۸) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) بزرگ‌تر است، پس تفاوت میانگین‌ها معنی‌دار بوده و معیار قابل قبول است.

۱۱. برپایی نماز جماعت با امامت علمای سرشناس در محیط دانشگاه، از معیارهای اولویت‌دار یک دانشگاه اسلامی است که با نمره ۱۵۱، میانگین ۳/۷۷۵، انحراف

۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) بزرگ‌تر است، پس تفاوت میانگین‌ها معنی‌دار بوده و معیار تأیید می‌شود.

۱۸. برخورداری از محیط‌های فرهنگی تفکیک‌شده برای دانشجویان دختر و پسر در دانشگاه‌ها نیز از معیارهای دانشگاه اسلامی است که با کسب نمره ۱۵۰، میانگین ۳/۷۵، انحراف استاندارد ۱/۳۱۶، و ضریب پراکندگی ۳۵/۰۹۳ در جایگاه هجدهم قرار دارد. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد: چون Z محاسبه‌شده (۳/۶۰۵) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) بزرگ‌تر است، پس تفاوت میانگین‌ها معنی‌دار بوده و معیار تأیید می‌شود.

۱۹. به استثنای معیار ردیف ۱۴ (برخورداری دانشگاه از محیطی سرشار از معنویت)، بقیه معیارها با اطمینان ۹۹ درصد به عنوان یک معیار به تأیید رسیدند.

نتیجه‌گیری

این مطالعه با تحلیل دیدگاه استادان معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی قم، نشان داد: رعایت حجاب اسلامی، نهادینه بودن ارزش‌های اسلامی در بین دانشجویان و استادان، برخورداری دانشگاه‌ها از استادان متعهد، متخصص و آشنا به مبانی دینی، داشتن مدیران حساس، متعهد و ملتزم به مبانی دینی، اجرای برنامه‌های فرهنگی - مذهبی، داشتن فضای عبادی از جمله مسجد یا نمازخانه مناسب، تبلیغات صحیح مسائل عقیدتی، برگزاری سخنرانی‌های علمی - مذهبی، داشتن دانشجویان دارای فرهنگ اسلامی، داشتن متون درسی مبتنی بر معارف اسلامی، وجود قوانین و مقررات مبتنی بر آموزه‌های فرهنگ اسلامی، دایر بودن امر به معروف و نهی از منکر، حفظ شعائر، نهادینه بودن ارزش‌های اسلامی در بین کارکنان و برخورداری از محیط‌های

چهاردهم در بین معیارهای دانشگاه اسلامی قرار گرفت. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد: چون Z محاسبه‌شده $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ و ۰/۹۹ (۳/۵۰۸) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) بزرگ‌تر است، پس تفاوت میانگین‌های به دست‌آمده و حد متوسط مورد انتظار معنی‌دار بوده و تبلیغات صحیح مباحث عقیدتی یک معیار قابل قبول تلقی می‌شود.

۱۵. از معیارهای دیگر موردنظر استادان معارف اسلامی برای دانشگاه اسلامی، برگزاری سخنرانی‌های علمی - مذهبی در دانشگاه است که با کسب نمره ۱۳۵، میانگین ۳/۳۷۵، انحراف استاندارد ۱/۰۵۵، و ضریب پراکندگی ۲/۲۴۵ در جایگاه پانزدهم قرار گرفته است. تحلیل داده‌ها مطابق آزمون Z نشان می‌دهد: چون Z محاسبه‌شده (۲/۲۴۵) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) بزرگ‌تر است، پس تفاوت میانگین‌ها معنی‌دار و با اطمینان ۹۹ درصد معیار تأیید می‌شود.

۱۶. برخورداری دانشگاه از محیطی سرشار از معنویت، با نمره ۱۳۰، میانگین ۳/۲۵، انحراف استاندارد ۱/۰۳۱ و ضریب پراکندگی ۳۱/۷۲۳ در رتبه شانزدهم قرار گرفته است. تحلیل داده‌ها بر اساس آزمون Z نشان می‌دهد: چون Z محاسبه‌شده (۱/۵۳۴) از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) کوچک‌تر است، پس تفاوت میانگین‌ها معنی‌دار نبوده و به عنوان یک معیار دانشگاه اسلامی نمره قابل قبولی به دست نیآورده و مورد تأیید قرار نگرفته است.

۱۷. داشتن دانشجویان برخوردار از فرهنگ اسلامی، با نمره ۱۴۹، میانگین ۳/۷۲۵، انحراف استاندارد ۱/۱۹۸، و ضریب پراکندگی ۳۲/۱۶ در جایگاه هفدهم قرار گرفت. تحلیل داده‌ها بر اساس آزمون Z نشان می‌دهد: چون Z محاسبه‌شده (۳/۸۳۵) از Z بحرانی در سطح اطمینان

ش ۳۱ و ۳۲، ص ۸۶

۱۵- عباس زراعت، همان، ص ۵۳

۱۶- عین‌الله خادمی، «نقش دانشجویان در اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، **دانشگاه اسلامی**، سال ششم، ش ۱۵، ص ۸۰

۱۷- نادرقلی قورچیان و همکاران، همان، ص ۴۳۵

۱۸- محسن قمی، «نقش دانشگاه در ارتقاء فرهنگ دینی»، **دانشگاه اسلامی**، سال ششم، ش ۱۴، ص ۲۰۱

۱۹- گروه مطالعات معاونت پژوهشی نهاد رهبری در دانشگاه‌ها، «تحلیلی بر اسلامی کردن دانشگاه‌ها»، **دانشگاه اسلامی**، سال اول، ش ۱، ص ۹۹

۲۰- زینب بانثی، **راه کارهای اسلامی شدن دانشگاه‌ها از دیدگاه اساتید دروس معارف اسلامی دانشگاه‌های قم**، ص ۳۵

۲۱- حسین مقیسه، «موانع اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، **دانشگاه اسلامی**، سال نهم، ش ۲۷، ص ۸۹

۲۲- گروه مطالعاتی معاونت پژوهشی نهاد رهبری در دانشگاه‌ها، همان، ص ۹۲-۹۶

۲۳- مصطفی تقوی مقدم، «اولویت‌گذاری در برنامه کوتاه مدت اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، **دانشگاه اسلامی**، سال اول، ش ۱، ص ۳۷

۲۴- سهراب مروتی، «از دانشگاه تا دانشگاه اسلامی»، **دانشگاه اسلامی**، سال اول، ش ۳، ص ۱۲

۲۵- فرامرز باقرآبادی، «راه کارهای عملی اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، **دانشگاه اسلامی**، سال اول، ش ۲، ص ۶۳

۲۶- عباس زراعت، همان، ص ۵۲

۲۷- عین‌الله خادمی، «نقش دانشجویان در اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، **دانشگاه اسلامی**، سال ششم، ش ۱۵، ص ۹۲

۲۸- علی اشرف عیوضی، همان، ص ۱۳

۲۹- حسین علی احمدی، «مفهوم و ماهیت دانشگاه اسلامی»، **دانشگاه اسلامی**، سال ششم، ش ۱۴، ص ۲۳

۳۰- علی دزاکام، «برداشت‌های گوناگون از دانشگاه اسلامی»، **دانشگاه اسلامی**، سال هفتم، ش ۱۷، ص ۶۱

۳۱- حسین مقیسه، «موانع اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، **دانشگاه اسلامی**، سال نهم، ش ۲۷، ص ۱۰۰

۳۲- کریم خان محمدی، همان، ص ۸۳

۳۳- بهرام اخوان کاظمی، «راه کارهایی برای اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، **دانشگاه اسلامی**، ش ۱۸ و ۱۹، ص ۲۲

فرهنگی تفکیک شده برای دانشجویان دختر و پسر و برپایی نماز جماعت در محیط دانشگاه، از معیارهای قابل قبول یک دانشگاه اسلامی هستند که مطابق آزمون Z به تأیید رسیدند و «برخورداری از محیطی سرشار از معنویت» نمره قابل قبول علمی از دیدگاه استادان به دست نیاورد.

پی‌نوشت‌ها

- ۱- نادرقلی قورچیان و همکاران، **دائرةالمعارف آموزشی عالی**، ج ۱، ص ۹
- ۲- علی اصغر پورعزت و همکاران، «الگوی مطلوب طراحی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی عالی ایران در عصر جهانی شدن»، **دانشگاه اسلامی**، سال دوازدهم، ش ۴۰، ص ۱۰
- ۳- مجید کاشانی، «تحلیل راه کارهای مصوب آموزش عالی برای تحقق فضای اسلامی دانشگاه‌ها»، **دانشگاه اسلامی**، ش ۲۵ و ۲۶، ص ۱۶
- ۴- علی علاقه بند، **مبانی نظری و اصول مدیریت آموزشی**، ص ۱۷
- ۵- علی اشرف عیوضی، «قطره‌ای از دریا: سیری در اندیشه‌های امام خمینی علیه السلام درباره دانشگاه اسلامی»، **دانشگاه اسلامی**، سال ششم، ش ۱۴، ص ۱۶
- ۶- محمدجواد سعدی، «اقدامی اصولی در اسلامی کردن دانشگاه‌ها»، **دانشگاه اسلامی**، سال هفتم، ش ۶، ص ۴۱
- ۷- همان، ص ۴۲
- ۸- همان، ص ۴۵
- ۹- مجتبی عطارزاده، «دانشگاه و نوآوری: کارکرد و آسیب شناسی»، **دانشگاه اسلامی**، ش ۴۰، ص ۲۴
- ۱۰- نادرقلی قورچیان و همکاران، همان، ج ۱، ص ۳۶۲
- ۱۱- علی اشرف عیوضی، همان، ص ۲۱
- ۱۲- عباس زراعت، «راه‌های اسلامی کردن دانشگاه‌ها»، **دانشگاه اسلامی**، سال اول، ش ۱، ص ۵۴
- ۱۳- احمد علم الهدی، «اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، **دانشگاه اسلامی**، سال هفتم، ش ۱۷، ص ۲۷
- ۱۴- کریم خان محمدی، «فرایند اسلامی کردن دانشگاه‌ها در ایران (با رویکرد سیاست‌گذاری فرهنگی)»، **دانشگاه اسلامی**، سال دهم،

- سعدی، محمدجواد، «اقدامی اصولی در اسلامی کردن دانشگاه‌ها»، *دانشگاه اسلامی*، سال هفتم، ش ۶، بهار ۱۳۷۷، ص ۴۸-۳۷.

- شعبانی، حسن، *مهارت‌های آموزشی و پرورشی*، تهران، سمت، ۱۳۷۱.

- عطارزاده، مجتبی، «دانشگاه و نوآوری؛ کارکرد و آسیب‌شناسی»، *دانشگاه اسلامی*، ش ۴۰، زمستان ۱۳۸۷، ص ۴۲-۳۷.

- علاقه‌بند، علی، *مبانی نظری و اصول مدیریت آموزشی*، تهران، روان، ۱۳۸۵.

- علم‌الهدی، احمد، «اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، *دانشگاه اسلامی*، سال هفتم، ش ۱۷، بهار ۱۳۸۲، ص ۲۹-۲۱.

- علی‌احمدی، حسین، «مفهوم و ماهیت دانشگاه اسلامی»، *دانشگاه اسلامی*، سال ششم، ش ۱۴، پاییز ۱۳۸۱، ص ۳۸-۲۳.

- عبوضی، علی اشرف، «قطره‌ای از دریا: سیری در اندیشه‌های امام خمینی ره دربارهٔ دانشگاه اسلامی»، *دانشگاه اسلامی*، سال ششم، ش ۱۴، پاییز ۱۳۸۱، ص ۲۲-۱۳.

- فضل‌الهی، سیف‌اله و محمدتقی حاج‌ابراهیمی، «راه کارهای عملی اسلامی شدن دانشگاه‌ها؛ با رویکردی به دیدگاه استادان معارف اسلامی»، *معرفت*، سال نوزدهم، ش ۱۵۷، دی ۱۳۸۹، ص ۸۲-۶۷.

- قدوسی‌زاده، حسن، *نکته‌های ناب*، قم، معارف، ۱۳۸۴.

- قمی، محسن، «نقش دانشگاه در ارتقاء فرهنگ دینی»، *دانشگاه اسلامی*، سال ششم، ش ۱۴، پاییز ۱۳۸۱، ص ۲۱۱-۲۰۱.

- قورچیان، نادرقلی و همکاران، *دائرةالمعارف آموزشی عالی*، تهران، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۸۳.

- کاشانی، مجید، «تحلیل راه کارهای مصوب آموزش عالی برای تحقق فضای اسلامی دانشگاه‌ها»، *دانشگاه اسلامی*، ش ۲۵ و ۲۶، بهار و تابستان ۱۳۸۴، ص ۴۶-۱۳.

- کلینی، محمدبن یعقوب، *اصول کافی*، ترجمه محمدباقر کمره‌ای، تهران، اسوه، ۱۳۷۹.

- گروه مطالعات معاونت پژوهشی نهاد رهبری در دانشگاه‌ها، «تحلیلی بر اسلامی کردن دانشگاه‌ها»، *دانشگاه اسلامی*، سال اول، ش ۱، تابستان ۱۳۷۶، ص ۱۰۴-۹۱.

- مجلسی، محمدباقر، *بحارالانوار*، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۱۳ق.

- مروتی، سهراب، «از دانشگاه تا دانشگاه اسلامی»، *دانشگاه اسلامی*، سال اول، ش ۳، زمستان ۱۳۷۶، ص ۲۴-۱۱.

- مقیسه، حسین، «موانع اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، *دانشگاه اسلامی*، سال نهم، ش ۲۷، پاییز ۱۳۸۴، ص ۱۰۱-۸۹.

- نوایی، علی‌اکبر، «پروژه اسلامی شدن دانشگاه‌ها و راه کارهای آن»، *دانشگاه اسلامی*، ش ۱۹ و ۱۸، تابستان و پاییز ۱۳۸۲، ص ۷۱-۴۵.

۳۴- علی‌اکبر نوایی، «پروژه اسلامی شدن دانشگاه‌ها و راه کارهای آن»، *دانشگاه اسلامی*، ش ۱۸ و ۱۹، ص ۴۶.

۳۵- زینب بانسی، همان، ص ۸۳-۸۰.

۳۶- سیف‌اله فضل‌الهی و محمدتقی حاج‌ابراهیمی، «راه کارهای عملی اسلامی شدن دانشگاه‌ها؛ با رویکردی به دیدگاه استادان معارف اسلامی»، *معرفت*، ش ۱۵۷، ص ۶۷.

۳۷- محمدباقر مجلسی، *بحارالانوار*، ج ۷۰، ص ۲۱۲.

۳۸- حسن شعبانی، *مهارت‌های آموزشی و پرورشی*، ص ۱۳۷.

۳۹- محمدبن یعقوب کلینی، *اصول کافی*، ترجمه محمدباقر کمره‌ای، ج ۱، ص ۵۹.

۴۰- حسن قدوسی‌زاده، *نکته‌های ناب*، ج ۴، ص ۱۸.

..... منابع

- اخوان کاظمی، بهرام، «راه کارهایی برای اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، *دانشگاه اسلامی*، ش ۱۸ و ۱۹، تابستان و پاییز ۱۳۸۲، ص ۴۴-۲۱.

- باقرآبادی، فرامرز، «راه کارهای علمی اسلامی کردن دانشگاه‌ها»، *دانشگاه اسلامی*، سال اول، ش ۲، پاییز ۱۳۷۶، ص ۷۳-۶۲.

- بانسی، زینب، *راه کارهای اسلامی شدن دانشگاه‌ها از دیدگاه اساتید دروس معارف اسلامی دانشگاه‌های قم*، پایان‌نامه کارشناسی، رشته مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، قم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه قم، ۱۳۸۹.

- بهداروند، محمد مهدی، «راه کارهای اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، *دانشگاه اسلامی*، سال نهم، ش ۲۷، پاییز ۱۳۸۴، ص ۸۸-۵۹.

- پورعزت، علی‌اصغر و همکاران، «الگوی مطلوب طراحی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی عالی ایران در عصر جهانی شدن»، *دانشگاه اسلامی*، سال دوازدهم، ش ۴۰، زمستان ۱۳۸۷، ص ۲۲-۳.

- تقوی مقدم، مصطفی، «اولویت‌گذاری در برنامه‌های کوتاه مدت اسلامی کردن دانشگاه‌ها»، *دانشگاه اسلامی*، سال اول، ش ۱، تابستان ۱۳۷۶، ص ۴۸-۳۶.

- خادمی، عین‌الله، «نقش دانشجویان در اسلامی شدن دانشگاه‌ها»، *دانشگاه اسلامی*، سال ششم، ش ۱۵، زمستان ۱۳۸۱، ص ۹۳-۷۹.

- خان‌محمدی، کریم، «فرایند اسلامی کردن دانشگاه‌ها در ایران (با رویکرد سیاست‌گذاری فرهنگی)»، *دانشگاه اسلامی*، سال دهم، ش ۳۱ و ۳۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۵، ص ۱۲۲-۸۵.

- ذاکام، علی، «برداشت‌های گوناگون از دانشگاه اسلامی»، *دانشگاه اسلامی*، سال هفتم، ش ۱۷، بهار ۱۳۸۹، ص ۶۲-۴۹.

- زراعت، عباس، «راه‌های اسلامی کردن دانشگاه‌ها»، *دانشگاه اسلامی*، سال اول، ش ۱، تابستان ۱۳۷۶، ص ۶۴-۵۱.